

Bányai Éva: *Térképzetek, névtérképek, határidentitások*

Bányai Éva a (tér)poétika, a névtan és az identitáselméletek kínálta nézőpontokból igyekszik rávilágítani Bodor Ádám prózavilágának jellegzetességeire, hogy aztán ezen észrevételekből és konklúziókból kiindulva végezze el hat további szerző (Láng Zsolt, Dragomán György, Papp Sándor Zsigmond, Vida Gábor, Selyem Zsuzsa, Demény Péter) választott műveinek problémaközpontú elemzését is. A fejezetek egymásutánja egy hatástörténeti elbeszélést ad ki, melynek origója Bodor; vele kezdődik a könyv, hozzá tér vissza a zárlatban, s szövegei viszonyítási pontként (utalások, idézetek formájában) mindvégig jelen vannak az interpretációkban.

A névsor egyrészt jelzi azt, hogy egy több írógenerációt érintő vizsgálódásról van szó, másrészt pedig azt is, hogy valamilyen módon szóba kerül majd a romániai vagy erdélyi magyar irodalom kérdésköre is. Mint később kiderül, nem is elsősorban a szerzők életrajza, hanem inkább alkotásaik földrajzi és történelmi referenciái miatt. A monográfia egyik tétje épp az, hogy a kizárólag mimetikus elvű, referencializáló olvasatok illetve az ettől teljesen eltekintő, ezért ugyancsak egyoldalú nyelvi-textuális megközelítések helyett (vagy inkább mellett) egy harmadik utat kínáljon fel: ez számol a szövegek valamilyen módon mégiscsak jelzett földrajzi meghatározottságával, s nem kerüli meg a történelmi vonatkozásokat sem, azonban mindkettőt elsősorban kultúrafüggő nyelvi ténynek tekinti. A szerző – szavait idézve – nem „etnopolitikai”, hanem „geopoétikai” alapon vizsgálja a regények és elbeszélések cselekményterét és névvilágát. Mondanom sem kell, hogy ez alapvetően meghatározza a kisebbségi irodalommal és a regionalizmussal kapcsolatos álláspontját is.

Bányai már a kötet bevezetőjében leszögezi, hogy a geopoétikai mutatókból nem következtet egy kisebbségi irodalom létre, már csak azért sem, mert az általa elemzett művek „nem a kisebbségi irodalomhoz tartozó kulturális klisékkel dolgoznak” (8.), sokkal inkább azok lebontásában, demitologizálásában érdekeltek. Később, mintegy pontosításként, hozzáteszi, hogy Bodor prózája nem fér be a „kisebbségideológiai alapon létrehozott diskurzusok egyikébe sem, legfőképp a transzszilvanizmus új keletű, hetvenes évekbeli folytatásának konstrukcióiba nem, amely előíró kánonként is működött.” (22.) A nyelv- és identitásörzésre és a „helyi sajátosságok” kiemelésére irányuló küldetéses irodalomfelfogással aligha egyeztethetők össze ugyanis az „idillikus transzszilvanizmus-tájkép” (9.) kikezdéseként értelmezhető tendenciák az említett szerzők műveiben.

A régió Bányai szerint akkor válhat irodalmilag is értékesé, ha a szerzőnek sikerül elérnie, hogy a földrajzi tér és annak kulturális közege „poétikai, nyelvi közeggé

válják” (16.), azaz: szövegszervező erővé lépjen elő. E nélkül ugyanis, teszi hozzá a monográfus, a „helyi színek” túlhangsúlyozása és népszerűsítése könnyen provincializmusba csúszhat át. (17.) Ezért példaértékű számára Tolnai Ottó, aki úgy tudta megőrizni szövegeinek helyi kötődéseit, hogy közben egy folyamatos önértelmezésre, újrairásra épülő, de világirodalmi kitekintést sem nélkülöző poétikát dolgozott ki.

Nem véletlen, hogy az elemzőnek épp a személyneveken és a földrajzi neveken akad meg a szeme, hiszen leginkább ezeken keresztül szüremkedik be a művekbe a szöveg határain kívül eső valóság egy-egy darabja. A név ugyanis „kulturális konnotációkat, asszociációs tereket bevonva felidéz, megidéz, relációkat és viszonyokat hoz létre.” (6.) És hogy miről is árulkodik a bodori prózavilágok névanyaga? A szereplői identitás köztességéről és ellentmondásosságáról, ami főként azzal függ össze, hogy „különböző kultúrák, nyelvek, mentalitások” (38.) ütközőterében formálódott/formálódik. Gyakori az álnevek, álruhák és maszkok alkalmazása. A földrajzi nevek pedig a referenciális illúzió felkeltésén kívül (létező városok, falvak, tájegységek gyakori előfordulása) a pontos térbeli beazonosítást ellehetetlenítő „csúsztatások” funkcióját is betöltik, ami a helyszínek fikatív megalkotottságát teszi nyomatékosná. A történetek névtérképének ezen sajátossága a „helyhez kötött” (8.), referencializáló vagy mimetikus olvasást megtorpanásra készíti, s a kivetítés és megfeleltetés helyett az elvonatkoztatás mentális műveletét mozgósítja. Meg kell jegyezni, hogy az elemzésekben Bányai is ezt a „világszerűség” és „szövegszerűség”, „helyhez kötöttség” és poétikai megformáltság pólusai közti ingamozgásra épülő olvasásmódot gyakorolja. A művek valóságra utaló összetevőinek magyarázatakor mozgósítja „helyi” történelmi, földrajzi és nyelvi (román) ismereteit, anélkül azonban, hogy a bennfentesség pózába meredne, esetleg szűkre zárná az értelmezés játékterét vagy megfelelkezne közben a művek fikatív létmódjáról.

Ha nem ismernénk a Bodor-recepció egy nagyon masszív vonulatát, mondhatnánk azt, hogy ez a szemlélet- és értelmezésmód „természetes”, és nem igényelt volna ennyire terjedelmes kifejtést. Hisz már legalábbis Mukařovský óta ismeretes az az álláspont, mely nem tagadja a referenciális kötődések meglétét, számol a valóságelemek szövegbe való begyűrűzésével, hangsúlyozza viszont azok jellel való átalakulását, egyéni értelmezésekre való nyitottságát, s ilyenformán a külső jelöltektől független létmódját. Ez az előfeltevés köszön vissza később mind az antropológiai kiindulású (Wolfgang Iser), mind a lehetséges világok koncepciójára alapozó fikcióelméletekben (Lubomír Doležel). Bányai recepciótörténeti vázlataiból viszont kiderül, hogy szükség van ennek ismételt „felelegetésére”, és egy narratopoétikai keretben való elméleti újragondolására, mivel számos kritika még ma is hallgatólagosan adottnak tekinti a fikció valóságnak való problémátlan megfeleltetését. Annak ellenére, hogy ezek a novellák és regények gyakran maguk hívják fel a figyelmet a határátlépő fikcióképző aktusok (Iser) átalakító munkájára.

Bányai Éva interpretációi nem egy területi alapú irodalmi kánon megerősítésében érdekeltek, hanem egy közös földrajzi referenciákat játékba hozó korpusz poétikai körülírásában. A szerzők származása vagy a történetek külső vonatkozásai helyett fontosabbak számára a Bodor utáni prózairók műveit összekötő olyan elemek, mint:

az elbeszélői szituáció és a narratív identitás bizonytalansága, a geokulturális kötődések hangsúlyossága, a határlétekből származó nyelvi és kulturális keveredések gyakorisága (Láng Zsolt: *Bestiárium Transsylvaniae. A tűz és a víz állatai*); a regényszerűség felé hajló novellagyűjtemény műfaji labilitása, referenciális és antireferenciális elemek együttélése, a nevek térteremtő funkciója, nyitott befejezés (Dragomán György: *A fehér király*); ciklikus szerkesztés, lepusztult, periférikus terek börtönében sínylődő apatikus szereplők, a referencializálást ellehetetlenítő névferdítések, kevert nyelvűségről árulkodó határidentitások, a tragikus hangoltságot nélkülöző, szenttelen és némi cinikumtól sem mentes elbeszélői stílus (Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfélete bozót*); ironikus történelemszemlélet, a transzszilvanizmust demitologizáló eljárások, a cselekmény terének és idejének lebegtetése (Vida Gábor) vagy épp az utazástörténetekben felbukkanó másság- és idegenségképek hasonlósága (Selyem Zsuzsa: *9 kiló*; Demény Péter: *Visszaforgatás*).

A monográfia olyan elemzési szempontrendszert kínál, mely más szövegcsoportok interpretációjában is kamatoztatható. Gondolok itt elsősorban a kisebbségideológiai diskurzusoktól ugyancsak terhelt, Szlovákiában, Vajdaságban vagy Kárpátalján született, illetve ábrázolt világában ide köthető magyar irodalmi művekre, melyek ilyen alapú komparatistikai elemzése sem elvetendő gondolat. De, e kereteken túl lépve, kiterjeszhető minden olyan vizsgálódásra is, mely regények és elbeszélések kapcsán határ és identitás kapcsolatát firtatja.

(*Korunk – Komp-Press, Kolozsvár 2011.*)